

УДК 340.12.342.7.001.36

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.12>

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РІШЕННЯ ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ

Копча В.В.,

*професор кафедри кримінально-правової політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,**доктор юридичних наук, професор.*

ORCID: 0000 0001 9888 1464

Копча В.В. Процесуальне рішення щодо призначення та проведення техніко-криміналістичної експертизи документів під час розслідування службового підроблення.

Вказується, сучасне дослідження випадків службового підроблення за допомогою техніко-криміналістичної експертизи спрямоване на виявлення змін у початковому змісті документів, встановлення оригінального тексту, визначення методів створення документа, відновлення тексту за допомогою аналізу втиснених штрихів, виявлення залитих чи замазаних записів, підтвердження факту видалення записів разом із сторінками, реконструкцію документа з його фрагментів, ідентифікацію матеріалів та інструментів, що використовувалися при виготовленні документів, а також визначення часу виконання різних елементів документів.

Стаття присвячена аналізу розуміння, щодо проведення розслідування в умовах сьогодення техніко-криміналістична експертиза документів є однією з видів традиційних криміналістичних експертиз, яка швидко розвивається. Серед основних причин виникнення нових методів і методик досліджень документів слід виокремити такі: 1) стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, які поширюються майже в усі сфери діяльності людини (зокрема і протиправну); 2) постійне розширення різноманітності й удосконалення цифрової друкувальної техніки; 3) активне використання сучасних науково-технічних досягнень правопорушниками для виготовлення підроблених, фіктивних й анонімних документів. Саме тому, крім судово-почеркознавчої експертизи, однією з основних судових експертиз за службовим підробленням є техніко-криміналістична експертиза документів.

Як показує практика, що предмет судово-технічної експертизи документів становлять факти й обставини, пов'язані з виготовленням документів, способом внесення в них змін, виявлення невидимих записів тощо, що встановлюють на підставі спеціальних знань у галузі технічного дослідження документів.

Однак предметом дослідження є такі групи об'єктів судово-технічної експертизи документів: реквізити документів відбитки друкарських форм друкарського шрифту, машинописного шрифту, штампів, печаток; рукописні тексти, фотознімки на документах; матеріали документа основа (папір, картон), фарбувальні речовини, допоміжні речовини, коригувальні речовини. речовини, що закривають окремі фрагменти документа.

Ключові слова: криміналістика, криміналістична експертиза, розслідування службового підроблення, права людини.

Kopcha V.V. Procedural decision on the appointment and conduct of technical forensic examination of documents during the investigation of official forgery.

It is indicated that modern research into cases of official forgery using forensic examination is aimed at identifying changes in the original content of documents, establishing the original text, determining the methods of document creation, restoring the text through the analysis of indented strokes, detecting filled-in or smeared records, confirming the fact of the deletion of records along with pages, reconstructing the document from its fragments, identifying the materials and tools used in the production of documents, and determining the time of execution of various elements of documents.

The article is devoted to the analysis of the understanding of the investigation in the current conditions, technical forensic examination of documents is one of the types of traditional forensic examinations, which is developing rapidly. Among the main reasons for the emergence of new methods and techniques for document research, the following should be distinguished: 1) the rapid development of computer technologies, which are spreading to almost all areas of human activity (including illegal ones); 2) the constant expansion of the diversity and improvement of digital printing equipment; 3) the active use of modern scientific and technical achievements by offenders to produce forged, fictitious

and anonymous documents. That is why, in addition to forensic handwriting examination, one of the main judicial examinations for official forgery is technical forensic examination of documents.

As practice shows, the subject of forensic examination of documents is the facts and circumstances related to the production of documents, the method of making changes to them, the detection of invisible records, etc., which are established on the basis of special knowledge in the field of technical examination of documents.

However, the subject of the study is the following groups of objects of forensic examination of documents: document details, impressions of printing forms of printing font, typescript, stamps, seals; handwritten texts, photographs on documents; document materials, base (paper, cardboard), coloring substances, auxiliary substances, correction substances. substances that cover individual fragments of the document.

Key words: forensics, forensic examination, investigation of official forgery, human rights.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день дослідження фактів службового підроблення метою проведення техніко-криміналістичної експертизи є встановлення фактів зміни первинного змісту документів, виявлення первинного змісту, з'ясування способу виготовлення документа, відновлення записів за втисненими штрихами, залитих і замазаних записів, встановлення факту знищення будь-яких записів разом з листами, відновлення документа за його частинами, матеріалів, предметів та механізмів, які використовували для виготовлення документів, встановлення давності виконання реквізитів документів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В правовій науці деякі напрями, а саме, у кримінально-правовому та кримінологічному аспектах питання службового підроблення було досліджено в дисертації Я.С. Остапенко «Службове підроблення: кримінологічна характеристика та запобігання». Серед криміналістичних розробок слід виокремити дослідження С.П. Чичиркіної «Організація і тактика розслідування службових підроблень».

Постановка запитання. Відповідно до матеріалів кримінальних проваджень, такий вид дослідження проводили в 89,6% випадків службового підроблення. Об'єктами таких досліджень можуть бути предмети, які потенційно або насправді мають юридичний статус речових доказів, вилучені зразки та зразки для порівняльного дослідження офіційні документи, їх матеріали, реквізити, знаряддя та засоби їх виготовлення або знищення.

На підставі узагальнення висновків технічної експертизи документів за фактами службового підроблення вдалося встановити, що дослідження печаток і штампів відбувалося в 41,3% випадків, способу друку документа 30,2%; підписів з технічною підробкою 11,4%, принтерів 9,6%, інше 3%.

Автор ставить собі за **мету** розглянути процесуальні напрями щодо проведення техніко-криміналістичної експертизи документів під час розслідування службового підроблення.

Виклад основного матеріалу. Загалом за достатню поширеність цього виду дослідження, слідчі під час його призначення припускаються певних процесуальних і тактичних помилок, які можуть спричинити неприпустимість отриманого доказу, а згодом і визнання його недопустимим. Унаслідок вивчення матеріалів кримінальних проваджень за фактами службового підроблення вдалося виявити помилки, яких припускаються слідчі під час підготовки та призначення такого виду дослідження:

а) під час проведення СРД (огляд, обшук), тимчасового доступу до речей та документів у протоколі не було відображено виявлення та вилучення документа, який відправляли надалі на дослідження. Зокрема, у кримінальних провадженнях за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366 КК України, захисник обвинуваченого в судому засіданні може заявляти клопотання про визнання письмових доказів недопустимими, оскільки вилучені органом досудового розслідування без ухвали слідчого судді в порушення вимог ст. 159–166 КПК України. Крім цього, згідно з висновками експертів підписи від особи на зворотному боці протоколу в графі «підпис» під текстом роз'яснення ст. 63 Конституції України й ст. 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, у графі «підпис» під текстом «особа, яка притягується до адміністративної відповідальності», у графі після тексту «Примірник протоколу одержав» та на зворотному боці постанови в графі «підпис особи» після тексту «Копію постанови особа може отримати особисто» виконані, імовірно, а іншою особою (особами). Тож вилучені з порушеннями документи згодом визнають недопустимими доказами, що тягне за собою правові наслідки;

б) у випадках не проведення огляд документа й не було винесено постанову про долучення документа до матеріалів кримінального провадження. Зокрема, у кримінальному провадженні щодо особи за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 1 ст. 366 КК України, наявний лист Робочого апарату Укрбюро Інтерполу на цей запит № IP/3221/13/B63/24952/CA1/A6/3 від 10 листопада 2016 року, який долучається до матеріалів не зазначено про

додавання до нього будь-яких додатків, що унеможлиблює однозначне з'ясування джерела потрапляння в матеріали кримінального провадження незавідених копій документів. Частина з таких документів містить позначення про отримання їх оригіналів за засвідчення їх копій невідомою особою з анкетними даними. Водночас будь-яких повноважень зазначеної особи на отримання доказів у кримінальному провадженні немає, і прокурор наявність будь-яких повноважень зазначених особи не може довести і не може підтвердити;

в) у протоколі СРД можна зазначити, що документ може бути вилучено й упаковано в певний спосіб, а надалі на дослідження надходить документ неупакований або упакований іншим способом, а підписів осіб, які брали участь у СРД, унаслідок якого було отримано досліджуваний документ, немає. Або, навпаки, у протоколі не зазначено, що документ запакований, а на дослідження надходить запакований документ. Наприклад, у кримінальному провадженні за обвинуваченням особи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 366, ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 191 КК України, суд, оцінюючи протокол огляду відповідно до якого можна провести огляд приміщення й вилучити різні документи. На підставі протоколу огляду можна дійти висновку, що учасниками були процесуальні особи, безпосередньо огляд може проводити процесуальна особа.

Окрім цього, що додатки до протоколів мають бути належно упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та вилученні таких додатків (ч. 3 ст. 105 КПК України);

Під час дослідження можна встановити, що у будь-якій ситуації в захисника є законні підстави стверджувати, що висновок експерта проведено не уповноваженою особою, що може призвести до визнання такого висновку недопустимим доказом;

г) не ознайомлення підозрюваного, його захисника й інших заінтересованих осіб з постановою про призначення експертизи та з висновком експерта. З огляду на приписи КПК України, обов'язку в слідчого щодо ознайомлення заінтересованих осіб з постановою про призначення та висновками судової експертизи немає, проте захисники оскаржують таку бездіяльність слідчих. Призначення експертизи відносять до СРД, а відповідно до ч. 3. п. 9, 10 ст. 42, підозрюваний, обвинувачений має право: брати участь у проведенні процесуальних дій; під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносять до протоколу. [1, с. 167].

У практичній діяльності ці права не забезпечують, і про проведену експертизу підозрюваного та його захисника повідомляють після закінчення досудового розслідування. Це своєю чергою є порушенням права на захист і підставою для визнання висновку недопустимим доказом (п. 3. ч. 2. ст. 87 КПК України);

д) неправильно сформульовані питання експерту. Найчастіше доказове значення експертного дослідження в повному обсязі залежить від поставлених перед експертом питань і наданих на дослідження матеріалів. У всіх випадках вони мають бути сформульовані лаконічно й інформативно. Запитання, які ставлять під час проведення технічної експертизи документів у справах про службове підроблення, можуть бути такими:

- Чи вносили в текст документа зміни? Якщо вносили, то в який спосіб (підчистка, дописка, травлення, виправлення тощо), який зміст первинного тексту?
- Чи замінювали в документі (договорі, книзі, бухгалтерському реєстрі тощо) аркуші?
- Який зміст замаскованого (зафарбованого, забрудненого, замазаного тощо) тексту?
- Чи є в цьому документі невидимий текст, якщо є, то який саме?
- Чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст, зображення? Якщо є, то який саме?
- Як виконано підпис від імені громадянина, текст документа (за допомогою технічних засобів чи друкарським приладом)?
- Чи виконано записи друкарським приладом, наданим на дослідження?
- Чи ці документи виготовлено в різний час?
- У якій послідовності розташовували реквізити цього документа (підпис, відтиск печатки тощо)?
- Чи належали надані на експертизу частини документа конкретному документу (накладній, видатковому касовому ордеру тощо)?
- Чи наданий документ виготовлено шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки?
- Чи використано для створення змонтованого документа документи, вилучені у гр.?
- Які тип, система, марка копіювально-розмножувального апарату, на якому виготовлено текст? Чи виготовлено наданий документ на цьому копіювально-розмножувальному апараті, зразки відбитків якого надано для порівняльного дослідження? Чи виготовлено надані документи на одному й тому самому копіювально-розмножувальному апараті?

– Яким способом нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле)? Чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в документі наданою печаткою (штампа, факсиміле) або зразками їх відтисків, наданими для порівняльного дослідження? Чи нанесений відтиск печатки (штампа) в той час, яким датовано документ?

– Який тип принтера, на якому виготовлено текст? Чи досліджуваний документ виготовлено на принтері, зразки роздрукованих текстів якого надано для порівняльного дослідження? Надані документи виготовлено на одному чи на різних принтерах?

Чи мають спільну родову (групову) належність матеріали цього примірника друкованої продукції або документа (папір, клей, картон, фарбувальна речовина тощо) з матеріалами, вилученими з певного місця (склад, цех, квартири).

Такий перелік питань не є вичерпним, його може бути розширено або сформульовано інакше залежно від конкретної слідчої ситуації в кримінальному провадженні за фактом службового підроблення. У практичній діяльності достатньо складно поєднати дві складові успішного дослідження: 1) слідчо-судову практику; 2) методику й можливості експертизи. Проте з метою повного та об'єктивного дослідження необхідно вміло поєднати ці дві складові. У таких ситуаціях важливе значення має експертна ініціатива. Водночас ця норма щодо права експерта на редагування запитань і дослідження того спектру, який не ставили в завдання, не передбачена ні КПК України, ні Законом України «Про судову експертизу», ні іншими кодексами України. Лише в п. 4.12 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень працівники експертних установ передбачено, що вони мають право на редагування запитань. Зокрема, у вступній частині висновку експерта зазначають: перелік питань (дослівно у формулюванні документа про призначення експертизи (залучення експерта)), які поставлено на вирішення експертизи; якщо питання сформульовано неявно або його редакція не відповідає рекомендаціям, але зміст завдання експертові зрозумілий, то після наведення питання в редакції документа про призначення експертизи (залучення експерта) він може дати відповідні роз'яснення та викласти питання в редакції, що відповідає зазначеним рекомендаціям. [2].

Попри наявність такого права в зазначеній Інструкції, експерти все ж таки обережно до нього ставляться, оскільки висновок можуть визнати необґрунтованим або таким, який суперечить матеріалам кримінального провадження. З метою усунення цієї прогалини, законодавці передбачили таке право в новому проєкті Закону України «Про судово-експертну діяльність» № 6284 від 4 листопада 2021 року, відповідно до якого в п. 7 ст. 1, 7, ч. 1 ст. 17 передбачено поняття, значення та право судового експерта на експертну ініціативу. [3].

Саме тому вважаємо, що з метою вирішення окресленого проблемного аспекту доцільно під час складання постанови про призначення експертизи звертатися за допомогою до фахівця або експерта, який проводитиме судову експертизу, а також узаконення норми про експертну ініціативу.

Такі процесуальні й тактичні помилки можуть бути й іншими, проте мінімізація цих помилок зможе сприяти досягненню завдання кримінального провадження та отриманню об'єктивного та повного висновку, який не можна буде оскаржити.

У процесі проведення технічної експертизи документів вирішують як ідентифікаційні, так і неідентифікаційні (діагностичні) питання. Необхідність виконання конкретного завдання обумовлена слідчою ситуацією, яка склалася на певному етапі розслідування службового підроблення. Під час розслідування службового підроблення до ідентифікаційних завдань належать такі:

1) встановлюють конкретні принтери, на яких виготовлено документ (принтери, копії й інша розмножувальна техніка), проводять їх ідентифікацію;

2) визначають родову (групову) приналежність матеріалів документів, барвників, які нанесені за допомогою друкувального пристрою та речовин, що впливали на документ (травлять, фарбують, змивають тощо), якщо така дія відбувалася;

3) встановлюють спільність декількох документів або зразків за способом виготовлення, терміном виготовлення, умовами зберігання тощо. Згідно з ухвалою слідчого суді, слідчий звернувся з клопотанням призначити в кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за № 42018021240000001 від 27 грудня 2017 року, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України, – судово-почеркознавчу й технічну експертизи, проведення яких доручити експертам Вінницького відділення науково-дослідного інституту судових експертиз (місцезнаходження: 21007, м. Вінниця, вул. Батозька, 1).

На вирішення експертів поставити такі запитання:

– чи виконано підписи в постанові про опис й арешт майна (коштів) боржника від 7 березня 2017 року в графі «зберігач особа» і графах «боржник особа»;

– чи виконано підписи в постанові про опис й арешт майна (коштів) боржника від 7 березня 2017 року в графі «поняті» чи іншою особою;

– чи виконано однією і тією самою особою підписи в постанові про опис й арешт майна (коштів) боржника від 7 березня 2017 року в графі «поняті» та «договорі про надання банківських послуг та послуг у сфері страхування № 014/0807/82/0220161 від 19 травня 2017 року з додатками» у графах «позичальник»;

– однією чи різними ручками виконано рукописні записи в постанові про опис й арешт майна (коштів) боржника від 7 березня 2017 року; [4].

4) виявлення спільності способу виготовлення документа та його окремих частин, часовий проміжок виготовлення. Такі дослідження ґрунтуються на спеціальних знаннях про структуру, склад, властивості й стани матеріалів документів, методи їх вивчення, процеси взаємодії вхідних компонентів, фактори, що викликають їх зміну, тощо.

У процесі проведення діагностичних досліджень у межах техніко-криміналістичної експертизи виконують такі завдання:

1) з'ясовують давність виготовлення як документа загалом, так й окремих його частин;

2) визначають послідовність виконання окремих фрагментів (частин) документа чи записів (підписів);

3) встановлюють засоби виготовлення документа загалом або його окремих частин; матеріали, що використовують під час виготовлення документа (папір, тонери тощо); технічні засоби, за допомогою яких документ було виготовлено або змінено його частину;

4) виявляють факти зміни змісту документа впливом на нього різними хімічними реактивами, шляхом механічного видалення тексту, графічного зображення, дописуванням або додрукуванням тексту, виправленням, переклеюванням окремих фрагментів тощо;

5) відновлюють документи з невидимими й погано видимими записами, що втратили свою яскравість унаслідок впливу природних факторів (сонячне світло, температура, підвищена вологість тощо), а також людського фактора – залиті, закреслені, спалені й іншими способами пошкоджені тексти документів;

6) встановлюють ознаки, що засвідчують наявність фальсифікації документа;

7) визначають способи нанесення відбитків печаток і штампів;

8) виявляють особу, яка виготовила документ, й особу, яка вчинила підроблення документа, тобто внесла зміни до наявного документа, якщо вони різні.

Ідентифікаційні та діагностичні дослідження матеріалів документів, окреслені вище, на практиці проводять одночасно, у сукупності вони є дослідженнями, що проводять у межах техніко-криміналістичної експертизи документів. Наприклад, згідно з висновком експерта, у кримінальному провадженні було поставлено такі запитання: 1) яким способом виготовлено бланк диплома серії ДВС № 0000000; 2) за правилами фабричного виробництва чи саморобним способом виготовлено кліше друку, відбиток якої є в цьому дипломі; 3) який вид кліше, відбиток якого є в документі; 4) чи не завдано відбиток круглого друку печаткою університету, що була на 28 жовтня 2015 року, зразки відбитків якої представлені для порівняльного дослідження; 5) якщо ні, то чи не завдано цей відбиток круглого друку печаткою університету, що є нині, зразки відбитків якої представлені для порівняльного дослідження; 6) чи не виконано підпис у цьому документі з використанням технічних засобів. [5].

Одним зі складних завдань технічної експертизи документів, водночас украй необхідним для встановлення факту службового підроблення є встановлення абсолютної та відносної давності документа. На цьому акцентує увагу і К.М. Ковальов, зазначаючи, що для підвищення рівня судово-експертного супроводження розслідування злочинів, пов'язаних із приховуванням і навмисною зміною часу виготовлення документа, значущими є спеціальні знання, якими мають володіти судові експерти, виконуючи поставлені перед ними завдання. [6, с. 140].

Абсолютна давність документа встановлює час, який визначають днями, місяцями та роками його складання. Слід зауважити, що абсолютна давність документа має два підвиди: 1) за матеріалами документа; 2) за реквізитами документів (у більшості випадків за відбитком печатки).

Методика встановлення давності документа за матеріалами полягає в дослідженні написаного кульковою та гелевою ручками. Проте встановити давність документа за тонером принтера, яким друкує текст на папері, майже неможливо. Зумовлено це тим, що в Україні немає методики встановлення давності документа за тонером принтера.

Реквізити документа – це узагальнена назва текстів, зображень, виконаних поліграфічним способом або на знакодрукуювальних пристроях: рукописних записів, підписів, відбитків печаток і штампів. [7, с. 327].

Попри те, що наявність печаток не є обов'язковою, залишається актуальним питання ідентифікації відбитків печаток. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами – підпри-

емцями», суб'єкт господарювання має право використовувати у своїй діяльності печатки. Використання суб'єктом господарювання печатки не є обов'язковим. Відбиток печатки не може бути обов'язковим реквізитом будь-якого документа, що подає суб'єкт господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування. [8].

Водночас ліквідація такого положення ускладнює процес дослідження експертами. Підтвердженням цього є і узагальнені дані інтерв'ювання, які засвідчили, що дослідження печаток та штампів ускладнюють у зв'язку з: відсутністю інформації щодо технології виготовлення – 36,3%; змінністю відображення на папері – 34,2%; відсутністю порівняльних зразків – 21,4%; некомпетентністю експерта – 5,2%, інше – 2,9% (додаток Г).

Розв'язати цю проблему намагався колектив Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз, який з метою встановлення давності документів за відбитками печаток на основі значного масиву досліджень розробив методику дослідження печаток. Суть цієї методики полягає в тому, що експерт, використовуючи таку методику, може встановити час нанесення відбитка без жодних часових обмежень. Перевага полягає в тому, що зазначена методика не потребує пошкодження або знищення документа. Єдина проблема може виникнути через відсутність зразків документів із відтисками печатки, виконаних в той самий час, адже необхідно надати на дослідження саме такі.

Слід урахувати, що судова експертиза зі встановлення давності виготовлення документа має переважно комплексний характер і потребує спеціальних знань не лише в галузі технічного дослідження документів, а й у галузі дослідження матеріалів і речовин. Крім того, залежно від об'єктів експертного дослідження та поставлених перед експертом завдань, має бути розроблено й апробовано відповідну методику експертного дослідження. Залучаючи експерта для проведення експертизи зі встановлення давності виконання документа, необхідно також урахувати «наукову компетентність» експерта, якому доручено її проведення, та його забезпеченість необхідними технічними засобами, їх комплексами, які дадуть змогу повно й ефективно провести такі дослідження. [9, с. 292].

Відносну давність документа встановлюють за послідовністю виконання структурних елементів документа. З'ясування відносної давності є засобом для встановлення дописок та інших змін, а також послідовності виконання фрагментів (підписів, чисел, відбитків печаток). Виконання цих завдань може сприяти диференціація чорнил і паст кулькових ручок.

Під час проведення таких досліджень увагу слід спрямувати на Національний стандарт ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів», відповідно до якого визначено: склад реквізитів документів; вимоги до змісту та розміщення реквізитів документів; вимоги до бланків документів та оформлення документів; вимоги до виготовлення документів. Зокрема, відповідно до ч. 4 цього Стандарту, склад документа такий: 1) зображення Державного Герба України, Герба Автономної Республіки Крим; 2) зображення емблеми юридичної особи або торговельної марки (знака для товарів і послуг); 3) найменування юридичної особи вищого рівня; 4) найменування юридичної особи; 5) найменування структурного підрозділу юридичної особи; 6) довідкові дані про юридичну особу; 7) код форми документа; 8) код юридичної особи; 9) назва виду документа; 10) дата документа; 11) реєстраційний індекс документа; 12) посилання на реєстраційний індекс і дату документа, на який дають відповідь; 13) місце складення документа; 14) гриф обмеження доступу до документа; 15) адресат; 16) гриф затвердження документа; 17) резолюція; 18) відмітка про контроль; 19) заголовок до тексту документа; 20) текст документа; 21) відмітка про наявність додатків; 22) підпис; 23) відбиток печатки; 24) віза документа; 25) гриф погодження (схвалення) документа; 26) відмітка про засвідчення копії документа; 27) відомості про виконавця документа; 28) відмітка про ознайомлення з документом; 29) відмітка про виконання документа; 30) відмітка про надходження документа до юридичної особи; 31) запис про державну реєстрацію; 32) відмітка про наявність примірника з паперовим (електронним) носієм інформації. [10, с. 37].

Водночас, відповідно до загальних правил діловодства, під час виготовлення документа спершу виконують текст документа, потім – підпис, який засвідчують печаткою. Зміна послідовності нанесення реквізитів на документ, тобто коли текст наносять «зверху» на наявні на аркуші паперу підпис і печатку, може бути ознакою його монтажу. Експертні методики дають змогу вирішувати це питання за пересічними штрихами, зокрема виконаними одними й тими самими матеріалами листи і приладом, що пише. Нині успішно застосовують методику, що надає можливість установлювати послідовність виконання рукописних реквізитів і реквізитів, виконаних електрофотографічним способом (друкованого тексту), і за відсутності ділянок їх взаємного перетину за допомогою друкувальних засобів. [11, с. 156].

Відхилення від встановленого складу та порядку реквізитів документа в деяких випадках можна вважати ознакою підробки, яка підлягає криміналістичному дослідженню для запобігання таким випадкам надалі та встановлення особи правопорушника.

Висновки. В ході здійсненого аналізу стану наукових досліджень, пов'язаних зі службовим розслідуванням, встановлено, що ця проблематика була предметом наукового пошуку вчених із суміжних спеціальностей, таких як кримінальне право та кримінологія.

Згруповано ознаки спеціальних знань під час розслідування службового підроблення за певними критеріями: 1) сукупність знань, які становлять систему відомостей у певній галузі, техніці та сфері життєдіяльності; 2) знання не є загальновідомими і загальнодоступними; 3) їх набувають шляхом фахового опанування теоретичних знань; 4) застосовують у процесі виконання завдань кримінального провадження з можливістю використання науково-технічних засобів; 5) їх використовують під час досудового розслідування та судового розгляду.

Залучення спеціаліста відбувається в таких формах: 1) практична; 2) методична; 3) технічна; 4) консультаційна; 5) процесуальна.

Окреслено найтипівіші ознаки характеристики осіб, які вчиняють службове підроблення. Залежно від становища осіб на момент вчинення службового підроблення запропоновано визначати особу правопорушника як елемент криміналістичної характеристики.

На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень виокремлено такі дії з підготовки до вчинення службового підроблення: отримання оригіналів (зразків або копій чи окремих реквізитів документів; налагодження технічного обладнання (інструментів, технічних приладів, допоміжних матеріалів, речовин); залучення відповідних осіб з навичками; виготовлення пробних копій документа або окреме виготовлення певних частин (реквізитів) документа; вивчення особливостей документообігу на підприємствах, в установах, організаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чичиркіна С. П. Організація і тактика розслідування службових підроблень: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012, С. 167.
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. Верховна Рада України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
3. Про судово-експертну діяльність: проект Закону України, реєстр. № 6284 від 4 листоп. 2021 р. ЛІГА:ЗАКОН: сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JI06361A?an=501&ed=202>.
4. Ухвала Липовецького районного суду Вінницької області від 4 квіт. 2018 р. у справі № 136/2/18. Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73442290>.
5. Висновок експерта Миколаївського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 18 лют. 2016 р. № 225132.
6. Ковальов К.М. Спеціальні знання в судовій експертизі визначення давності документа. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2 (75), С. 140. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/16.kovalov.pdf>.
7. Попович І.І. Проблеми визначення предмета судово-технічної експертизи документів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1, С. 327.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами – підприємцями: Закон України від 23 берез. 2017 р. № 1982-VIII. Верховна Рада України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-19#Text>.
9. Гора І.В., Попович І.І. Комплексне дослідження окремих об'єктів судово-технічної експертизи документів при вирішенні питання щодо встановлення давності їх виконання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Т. 63, С. 292. Серія «Право». URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232283/231092>.
10. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів: ДСТУ 4163:2020 від 1 лип. 2020 р. № 144. Київ, 2020. 37 с. URL: <http://uas.org.ua/ua>.
11. Стратонов С.Ю. Об'єкти експертизи встановлення давності документа. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 3, с. 156.